

JUHANA VARTIAINEN

Turbokapitalismin helvetinnäyt

Juhana Vartiainen arvioi Juha Siltalan uusimman teoksen, joka käsittelee työelämän huonontumista. Sitä pitää lukea dramaattisena kollaasina kaikkein pahimpia kolhuja kärsineiden työntekijöiden kohtaloista. Toisin kuin useimmissa arvioissa on ajateltu, teoksen kirjoittaja tuskin on edes halunnut esittää edustavaa kokonaiskuvaa työelämän suhteista. Siltalan teos ei ole tutkimus eikä pamfletti vaan jotakin muuta. Vaikka sen antama kuva on tarkoituksellisen yksipuolinen, sitä siivittää 1970-lukulaisen sosiaaliraportin humanistinen henki, joka antaa puheenvuoron muillekin kuin menestyjille.

■ Juha Siltalan *Työelämän huonontumisen lyhyt historia* on kollaasi työllään elävän ihmiskunnan osan olojen heikentymisestä. Se perustuu osittain itse kerättyihin haastatteluaineistoihin ja osittain valtavan sekä Suomea että muuta maailmaa koskevan lähdekirjallisuuden läpikäyntiin. Osa haastatteluista on asiantuntijahaastatteluja, osa taas on tehty keskustelemalla antropologiseen tapaan ”kentällä” ihmisten työkokemuksista. Teoksen alussa kerrotaan lyhyesti kirjoittajan pyrkimys ja lähestymistapa, minä jälkeen seuraa seitsemän substanssilukua, joista useimmat ovat hyvin laajoja.¹

Johdantoluvussa Siltala kertoo lähtökohdansa: palkansaajilla on ylihistoriallinen pyr-

kimys kohti turvallisuutta ja omaa reviiriä, eli omaa asuntoa ja sellaista työtä jossa ei koko ajan olisi muiden armoilla ja jossa hallitsee oma työsisältöään ja aikatauluun. Tätä seuraa ”Palkkatyöntekijöiden nousukausi”, selostus täystyöllisyyden, keynesiläisyyden ja hyvinvointivaltion nousun kultakaudesta, joka päättyi öljykriisiin. Kultakautta seurasivat tunnetut politiikkamuutokset, joita kuvataan jaksossa ”Kultakaudesta rauta-aikaan”: julkistalouden saneeraus, rahapolitiikan kurinpalautus ja työttömyyden hyväksyminen. Lyhyehkö jakso ”Uusjaon luokkakuva” käy läpi kultakautta seurannutta tulonjaon muutosta.

Mainitut luvut nojaavat pääasiassa yleiseen historialliseen ja yhteiskuntatieteelliseen lähdekirjallisuuteen sekä tilastoihin. Seuraavat neljä lukua muodostavat teoksen omintakeisen substanssin. Niissä käsitellään kirjoittajan omiin haastatteluihin nojaten työelämän muutoksia. ”Kansalaisomistajista kertatyöntekijöiksi” kuvaa ja analysoi pitkäaikaisten työsuhteiden korvautumista epävarmoilla pätkätöillä ja sitä työntekijän neuvotteluaseman heikkenemistä, joka tähän vaiheeseen liittyi – sekä niinkään niitä surkuhupaisia tapoja, joilla jotkin henkilöstöjohtajat muutokset toteuttivat. Tässä jaksossa vedotaan anekdotaalisella tasolla myös USA:n raivokkaiden työmarkkinoiden irvokkaimpiin lopputuloksiin. Seuraava jakso, ”hyperkilpailun ihmiskoe”, kuvaa sitä miten tämä uusi toimintatapa näkyy työntekijöissä – stressiä, nöyryytystä, uupumusta, unettomuutta, pelkoa, lapsettomuutta,

1. Juha Siltala (2004) *Työelämän huonontumisen lyhyt historia*. Otava. 551 s.

kiirettä, oireilua, sairautta, kuolemaa, massennusta, persoonallisuushäiriöitä, aivokehityksen muutoksia ja itsemurhia.

Seuraava jakso, ”diakonissat tulosvastuussa”, on teoksen vahvimpia. Se käy läpi samoja ilmiöitä julkisen sektorin ja voittoa tavoittelemattomien idealististen yhteisöjen osalta. Juuri tällä alueella kaikenlaiset näennäisesti tehokkuutta tavoittelevat liikelämästä puolivillaisesti kopioidut tehokkuusopit ovat todennäköisesti tehneet kaikkein pahinta jälkeä. Korppikotkien lailla rahastavat konsultit koettavat loputtomissa kehittämisseminaareissa iskostaa julkiseen toimintaan muodikkaita liiketaloudellisia toimintakehikoita, jotka eivät niihin lainkaan sovi ja jotka tuhoavat ihmisten omaehtoisen ammattilypeyden ja osaamisen. Tämä jakso kääntyy lukijalle jo eräänlaiseksi burleskiksi kauhujen komediaksi, mutta uskoisin sen puhuttelevan monia, jotka ovat olleet mukana suurissa julkisissa organisaatioissa. Monilla meillä on tästä tolkuttomuudesta suoraa tai anekdotaalista kokemusta. Itse luulisin koko ilmiön liittyvän siihen suureen ideologiseen käänteeseen, joka markkinatalouksien politiikassa on tapahtunut: kun tulevaisuuden horisontti näyttää etenemisenä kohti yhä puhtaampaa markkinataloutta, myös julkisyhteisöiden päätöksentekijät kokevat, että heidän on jotenkin perusteltava olemassaolonsa. Silloin he sortuvat ostamaan näennäistä liiketalousviisautta konsulttirahastajien joukolta. Kun hyvinvointivaltiota vielä rakennettiin ja ylpeä keynesiläinen valtiovalta tiesi ohjaavansa taloutta ja yhteiskuntaa, julkiset virastot eivät olisi varmaankaan alentuneet vastaavaan pelleilyyn vaan olisivat keskittyneet järkeviin tehtäviinsä kuten lasten opettamiseen, potilaiden hoitoon tai teiden rakentamiseen.

Viimeistä edellinen luku ”Miksi kapinaa ei ole syntynyt” käsittelee työpaikkojen riskitietoja ja niiden kielteisiä ja joskus myönteisiäkin ratkaisutapoja. Tässäkin pääpaino on kauhugalleriassa: miten luodaan pakko-yhteisöllisyyttä erilaisilla näennäisjipoilla, samalla kun työntekijän yksilöllisyyttä muuten loukataan.

Toiseksi viimeiseen lukuun asti näkökul-

ma on lähes burleskiin viettävällä tavalla helvetillinen: toinen toistaan kamalampia kehityskulkuja vieritetään esiin, ja tulevaisuuden horisontti näyttää yhä yksisuuntaisen synkkänä. Siihen nähden viimeinen luku ”Turbokapitalismin legitimaatiokriisi – sittenkin” on suorastaan yllättävä, koska se aiemman 400 sivun helvetinäköjen jälkeen yhtäkkiä alkaa tarkastella ja sytyttää uusia toivonkipinöitä: yltiöpäisin tuottavuusohjaus on ehkä sittenkin havaittu tehottomaksi, ihmiset eivät enää suostu toimimaan kohtuuttomilla ehdoilla – ja perinteisellä tavalla ihmisiin luottaen toimineet yritykset ovat ehkä sittenkin kilpailukykyisimpiä. Viimeiset 30 sivua eivät silti kykene muuttamaan synkkää kokonaisprofetiaa, ja siksi niistä jää lukijalle epätodellinen olo: puhuuko tässä sama kirjoittaja, ja jos puhuu, onko tämä jonkinlainen keskitysleirivangin fantasia ennen kaasukammiota?

Ei aivan tutkimus vai ei pelkkä tutkimus?

Niin hurja kuin kirjoittajan ponnistus lienee ollutkin, lopputulokseen ei voi olla aivan tyytyväinen. Juha Siltala ei ole lopultakaan oman uuvuttavan työnsä jälkeen ole saanut sellaista riittävän etäistä otetta aineistoihinsa ja referoimiinsa tutkimuksiin, mikä olisi antanut lukijalle juuri häneltä odottamamme tutkijan ja historioitsijan arvonlisän. Taistelulentävertausta käyttäkseni: jos palkansaaja makaa maassa ruumis täynnä haavoja, Juha Siltala ei ole lääkäri, joka alkaa tyynesti tehdä tutkimuksellisia ja diagnostisia havaintoja, mitata kuumetta ja verenpainetta ja tutkia sydämen lyöntejä. Hän on sen sijaan kuin barokkimaalari, joka vetää siveltimen ja paletin esiin ja alkaa caravaggiomaisessa hurmoksessa maalata haavoista pursuavaa verta ja visvaa. Ja vieläpä niin, että hän ei ole aloittanut katselemalla kaikkia taistelulentäillä makaavia haavoituneita ja valitsemalla heistä jonkinlaisen edustavan otoksen, vaan hän on rientänyt niiden luokse, joista vuotaa eniten verta, joiden visva löyhyä kauheimmin ja jotka valittavat äännekkäimmin. Loppuvaikutelma ”Lyhyestä historiasta” on siksi kuin hengäs-

tyneen sotakirjeenvaihtajan kollaasista eikä siis aivan tavanomaisesta tutkimuksesta.

Vaikuttava ja komea kollaasi se tietysti onkin ja on aivan hyödytöntä kiistellä siitä, onko tällainen työ ”tiedettä” vai ei. Se on Juha Siltalan omintakeinen luomus, jossa on sekä tutkimuksellisia piirteitä että myös kulttuurituotteen ja kulttuurisheen, 1970-lukulaisen sosiaaliraportin ja poleemisen pamfletin tai radioesitelmän tai jopa poliittisen puheen piirteitä. Jos haluaa suunnata sanansa suurelle yleisölle, ei tietysti joka kirjaa voikaan laatia kuin tutkimusraporttia. Tutkimusraportissa pitäisi ensin esitellä lähestymistapa, jonkinlainen teoriakehikko, ja sitten kärsivällisesti osoittaa miten empiirinen aineisto kerätään ja miten se tukee teoriaa.

Ymmärrän hyvin, että suuren yleisön kirjat on kirjoitettava eri tavalla. Mutta meille, jotka työksemme askaroimme empiirisen ja teoreettisen, taloudellisen ja sosiaalisen tutkimuksen parissa, ”Lyhyt historia” on aivan liian täynnä henkeäsalpaavia väitteitä, jotka jäävät perustelematta: ”Suomessa on saavutettu EU:n kirein työtahti”. ”Siksi reaali-palkat ovat polkeneet paikallaan meilläkin koko 1990-luvun.” ”Laitoksissa vanhukset on lääkitty hiljaisiksi, kun potilasmassaa ei muuten ole säilytyksi minimityövoimalla”. Väitteet voivat olla vääriä tai oikeita, mutta niiden julistaminen ei valista lukijaa. Me tosikot vaadimme, että väitteet pitää perustella: työtahti pitää mitata kansainvälisesti vertailukelpoisella mittarilla, reaali-palkan muutoksesta pitää esittää tilastollinen analyysi ja hoitotapojen muutos pitää todentaa jollakin tavalla, jossa osoitetaan että jollain mittarilla kliinisesti samankaltaisten taapusten hoitokäytännöissä on aiempaa suurempi osuus lääkinnällä ja pienempi osuus muilla hoitotoimilla, vieläpä niin että muutos ei ensisijaisesti johdu lääketieteellisen tiedon ja hoitopraxiksen muutoksesta vaan se todella voidaan johtaa taloudellishallinnollisista rajoituksista käsin.

Siltalan kirja ei ole tässä mielessä tutkimus. Se on kuin herätyskokouspuhetta, ja sille tyypillinen aineiston suora kuunteleminen tuo mieleen uskonnolliset tilaisuudet, joissa kuka tahansa maallikkoveli tai

-sisar saa omalla vuorollaan nousta todistamaan. Eikä kenenkään lausumalle naureta. Kuten johdannossa luvataan, ”tutkimuskohde” saa itse tarkastella tilannetta samalla legitiimiydellä kuin tutkija. Näin kirjoittaa herättäjäjuhlilla puhunut tutkija, hyvässä ja pahassa. Hyvässä siksi, että Siltalan pyrkimys ja saavutus on syvän humanistinen, ja hän onnistuu jäsentämään ja niin myös vähentämään monien syyllisyyden ja riittämättömyyden tuntoja. Mutta myös pahassa siksi, että kun ajattelua hallitsee yksi kokonaisnäkemys, tutkijan kriittisyys heikkenee eikä pyrkimyksenä enää ole jatkuva omien näkemysten testaus ja falsifiointi. Kun uskoo johonkin näkemykseen ja historian vaiheistukseen, sille löytää aina perustelut jostakin, liiankin helposti.

”Lyhyt historia” sisältää myös aivan liikaa teemoja ja aiheita. Esimerkiksi yksi laajoista substanssiluvuista, ”Kansalaisomistajista kertatyöntekijöiksi”, käsittelee mm. seuraavia asioita: laman aikaisia yrityssaneerauksia, koulutuksen tuoton muutosta, taloudellisen epävarmuuden luonnetta, työ-sopimusten rajoittavia sopimusehtoja, intellektuaalisen pääoman omistusoikeuksien jakautumista, elinikäisen työsuhteen loppua, verkostotaloutta, suuryhtiöiden patenttiportfolioa, tiimityötä, taylorismia ja vielä monia muitakin asioita. Lukijalle jää epävarma olo, semminkin kun jokaista näistä käsitellään taloustieteessä, oikeustieteessä, historiassa ja sosiologiassa laajan teoreettisen ja empiirisen kirjallisuuden voimin.

Keiden puheenvuoro?

Ehkä perustavanlaatuisin ongelma liittyy kuitenkin aineiston edustavuuteen. Empiirisen talous- ja sosiaalitutkimuksen tekijä on harjaantunut kysymään joka ikisen tutkimuksen yhteydessä ensimmäiseksi kysymyksen: mikä on se prosessi, jolla tämän tutkimuksen aineisto on syntynyt (*data generating process*). Siltala kertoo sen johdannossa, mutta se olisi pitänyt painaa suuremmin kirjaimin ja tuoda sen seuraukset megafonilla esiin. Sikäli kuin olen tulkinut johdantoluvun tekstiä oikein, aineisto on syntynyt niin, että nimenomaan ne, jotka

ovat halunneet puhua tai kirjoittaa kokemuksistaan työelämässä, ovat voineet tarjoutua mukaan. Haastateltavat ovat siis itse voineet ilmoittautua haastatteluun ja itse tarjota kirjoituksiaan. Siltala kertoo johdantoluvussa itse pyytäneensä tällaisia suullisia tai kirjallisia kontribuutioita esitelmiä pitäessään. Aineiston generoitumisessa on siis ilmeisesti kaksi (epätavanomaista) seua: ensin on seulottu ne, jotka ovat itse tulleet kuuntelemaan Siltalan esitelmää (tai ehkäpä myös ne joiden tuttava on esitelmän kuullut), ja näistä vielä ne, joilla on ollut niin voimakas sanomisen tarve, että he ovat halunneet tarttua esitelmöitsijän tarjoukseen.

Tämä on tärkeä näkökohta, koska se määrää lopputuloksen tulkinnan. Samalla tavalla ”tarjontalähtöisiä” tuloksia saadaan, jos *Iltalehti* pyytää ihmisiä soittamaan tai meilaamaan mielipiteensä kuolemanrangaistuksesta, somaleista Suomessa, Hitlerin kuoleman salanneesta salaliitosta tai amalgaamin vaikutuksesta terveyteemme. Tulosten edustavuudesta ei voida sanoa mitään, vaikka iltapäivälehdet tällaisia mielenosoituksia markkinoivatkin ”gallupeina”. Minusta on todennäköistä, että Siltalan analyysiin on valikoitunut nimenomaan sellaisen ihmisten kokemuksia, jotka ovat syystä tai toisesta joutuneet kärsimään rakennemuutoksista erityisen paljon. Mutta tämäkin on vain arvaus. Emme voi tässä tapauksessa sanoa edustavuudesta mitään, emme edes sitä että tutkimus ei ole edustava. Se voi olla sattumalta sitäkin, ja virhe voi olla minä tahansa suuntainen. Jos pyytäisimme kidutuksen uhreja kertomaan kokemuksistaan, ehkäpä kaikkein pahimmin kärsineet eivät edes haluaisi puhua.

Juha Siltala ei tietenkään mitenkään salaata tätä lähtökohtaansa. Päinvastoin, hän koettaa johdantoluvussa (s. 8–9) kääntää sen älykkäällä ja sympaattisella tavalla vahvuudeksi:

”Valikoituneella haastatteluaineistolla ei voi mitata ilmiöiden edustavuutta tai täsmällisempää jakautumista Haastattelujen avulla on tarkoitus valaista työn merkitystä työntekijän omana kehitysprojektina ja työn

hallinnan vaikutusta työmotiiviin ja työn mielekkyyteen. Ne riittävät osoittamaan ainakin sen, että kuvaamani kokemukset ovat oikeasti olemassa Informanttien oma-aloitteisuus kääntyy virhelähteestä heuristiseksi apuvälineeksi siinä mielessä, että jokin sanoitta jäänyt tahtoo tulla sanotuksi. Huomasin pian, että kokemuksistaan halusivat muita useammin kertoa paitsi erityisen kovia kokeneet myös tavallista kokeneemmat ja sitoutuneemmat työntekijät, joita kalvoi huoli kelvollisen työn edellytysten heikkenemisestä ja organisaatiostaan/yrityksestään kokonaisuutena Koska kiinnostuneen ja ehkä ymmärtävänkin kuulijan saaminen omille kokemuksille ja käsityksille joka tapauksessa motivoi haastattelua, lähtökohta on syytä tiedostaa sen sijaan että huonossa mielessä jäljiteltäisiin luonnontieteellistä koeasetelmaa uskottelemalla ettei ”tutkimuskohde” muka kykene itse tarkastelemaan omia lausumiaan ja haastattelutilannetta yleisemmältä kannalta siinä missä haastattelijankin”.

En siis halua tällä edustavuusniuhotuksella mitenkään tuomita koko hanketta. Sympaattisesti tulkiten ”Lyhyt historia” on muuhun lähdekirjallisuuteen ja asiantuntijahaastatteluihin perustuva synteesi työelämän muutoksista, joita valaistaan kollaasinomaisella näytteellä niiden ihmisten kokemuksista, jotka ovat kokeneet erityisen kovia kolhuja ja jotka nimenomaan ovat halunneet puhua kokemuksistaan. Suurin osa ”lyhyestä historiasta” on kiinnostavaa ja vaikuttavaa samalla tavalla kuin hienona puhujana tunnetun Siltalan suulliset puheenvuorot. Verrattuna nykyisiin ”powerpoint”-kuvasarjoihin, jotka ovat romahduttaneet tutkijoidenkin puhetaidon suorastaan käsittämättömän alas, ja verrattuna monien liike-elämän konsulttien Dilbert-henkiseen hölynpölyyn, Juha Siltalan kirja on tietysti lennokasta ja humanistista yhteiskuntatiedettä. Siinä on sympaattista juuri tämä 1970-lukulainen, sosiaaliraportin kaikkia kansalaisääniä legitimoiva demokraattinen henki. Mutta tutkijan tuottamaa arvonlisää siinä ei mielestäni ole tarpeeksi.

Aineiston syntyneen lähtökohta olisi pi-

tänyt kirjoittaa selvemmin esiin: tämä kirja on jäsennys ja kollaasi sellaisten ihmisten tietoisesta ”mielenosoituksesta”, jotka ovat nimenomaan halunneet kertoa jotakin teemasta ”työelämän viimeaikainen muutos ja työntekijän itsesäätely”. Tällaisen ratkaisun tehtyään tutkija on myös vastuussa siitä, että hänen teoksensa reseptio on valikoituneisuudesta tietoinen. Tämä valistustehtävä ei ehkä ole aivan onnistunut. Näin erikoiseen aineistoon perustuvaa kirjaa ei ehkä edes kannattaisi kutsua ”työelämän huonontumisen historiaksi”. Aineiston valikoituminen on niin iso asia, että sen pitäisi vaikuttaa tietoisemmin ja eksplisiittisemmin kirjoitustapaan ja tulkintaan. Ymmärtääkö lukija, että tästä ovat menestystarinat todennäköisesti jääneet pois? Tietysti olisi päästy pitkälle jo yhdelläkin taulukolla, jossa olisi verrattu informanttien ominaisuuksia työvoiman keskimääräisiin ominaisuuksiin. Luulen kuitenkin että Siltala on tehnyt periaatteellisen ja rohkean valinnan: kirjoitetaan työelämästä kirja ilman ainoatakaan taulukkoa!

Epäsensitiivisyys erojen suhteen

”Lyhyen historian” historiakäsitys on ainakin ennen viimeistä lukua synkeä ja yksioikoinen: ollaan matkalla kohti yhä kalamampaa, ihmisen tuhoavaa työelämää. Teokselle jo johdannossa kirjoitettu tällainen juonikuvio johtaa epäsensitiivisyyteen ja erotelukyvyyn puutteeseen tarkasteltavien ilmiöiden suhteen.

Tarkoitan epäsensitiivisyyttä ainakin neljässä suhteessa, joita käsittelen seuraavaksi: (1) mikä on pysyvää ja mikä suhdanne- luonteista? (2) mikä on ikäefektiä, mikä ikäpolviefektiä ja mikä trendiä? (3) miten eri kapitalismit eroavat toisistaan? (4) mikä liikuttaa globaalia taloutta?

Mikä on pysyvää ja mikä väliaikaista suhdannetta?

Monet suomalaisen työelämän viime vuosikymmenten kauheudet liittyvät selvästikin siihen poikkeukselliseen sopeutumistarpeeseen, jonka makrotalouspolitiikan totaalinen epäonnistuminen ja lama aiheuttivat. Mutta se oli ainutkertainen vaihe, ja vaikka suh-

dannelaskuja ja nousuja tulee vastedeskin, on aika epätodennäköistä, että samanlaiseen kurimukseen joudutaan uudestaan. Uudessa tilanteessa toimiminen on kaikille vaikeaa, ja suomalainen liikkeenjohto oli monessa yrityksessä hapuilevaa. Juha Siltala kertoo vertahtavia esimerkkejä siitä julmuudesta, jolla saneerausta tehtiin. Mutta muutosjohtaja, joka alkaa jalat pystyssä lukea sanomalehteä irtisanomiseen tuomitun insinöörin lukiessa tilanneraporttia ei kuitenkaan ajan mittaan liene kovin korkeassa kurssissa johtajienkaan työmarkkinoilla. Samanlaista suorastaan helvetillistä meininkiä löytyy ”pienen eteläsuomalaisen kaupungin teknisellä toimialalla”, jossa avaintoimihenkilöt murtoivat ja kuolivat toinen toisensa jälkeen kuin *Tuntemattoman sotilaan* loppuluvuissa.

Suomalainen liikkeenjohto on tässä kaoottisessa tilanteessa varmaan monessa yrityksessä ollut kelvottoman huonoa. Brutaalit ja epäkohteliaat toimintatavat eivät kuitenkaan välttämättä ole tulevaisuuden airuita niin kuin ”Lyhyen historian” synkeästä yleisävystystä voisi päätellä. Ehkäpä mainittu sanomalehden lukijakin vielä saa huomata, että johtajien työmarkkinoilla pärjätäkseen on opeteltava myös hyvää ihmisten kohtelua ja hyvää henkilöstöhallintoa. Kapitalismissa on alusta alkaen kulkenut sekä sivilisoivia että raaistavia vaikutteita ja on vaikea uskoa että jälkimmäiset olisivat yhtäkkiä saamassa täyden yliotteen. Globalisaatio voi myös karsia näitä liian brutaaleja johtajia olemassaolon taistelusta.

Mutta kieltämättä tämänhetkinen kansantaloutemme luo meille oudon kaksijakoisen roolikokonaisuuden. Kuluttajina meillä on kaikki mahdolliset oikeudet, voimme ostella yhä edullisemmin yhä hienompia tuotteita ja vaikkapa surffailla valtavan audiovisuaalisen tarjonnan kanssa. Olemme siis kuluttajina alati suvereenimpia ja ahneempia. Mutta ”tuottajina” eli työmarkkinoiden myyjäparkoina meidän suvereeniutemme on yhä vähäisempää, me alistumme yhä kovempaan komentoon ja nuolemme tarvittaessa asiakkaiden kengänpohjatkin. Siltala ei varmaan ole ainoa, joka on ihmetellyt sitä, miksi talouselämä ei anna meidän hel-

littää hieman tuottajarooliamme, silläkin hinnalla että kaupassa olisi pikkiriikkisen vähemmän tavaraa.

Suuri osa siitä suomalaisen työelämän kovuudesta, jota monet kyselyt ja tutkimukset signaloivat, johtuu kuitenkin yksinkertaisesti korkeasta työttömyydestä. Kun työttömyys aikoinaan tulee alas, palkansaajan eli työn tarjoajan asema tulee muuttumaan selvästi paremmaksi – vaikka tämäkin muutos varmaan tullaan monissa puheenvuoroissa ensisijaisesti näkemään jonkinlaisena syvällisenä kulttuurin muutoksena.

Niinikään on mielestäni selvää, että tämänhetkiset, vielä lamaa heijastavat valjut talousnäkymät näkyvät siinä, että kaikenlaisen muutokseen suhtaudutaan epäillen ja pelokkaasti. Muutoksethan voivat olla historiassa ihmisistä innostavia tai pelottavia, ja aikakauden ”kokonaistunnelma” – jonka taustalla näen itse paljolti laman pitkän varjon ja korkean työttömyyden – muovaa ehkä enemmän kuin tajuammekaan sitä, missä valossa muutokset kulloinkin nähdään. Olen varma, että ”kultakauden” rakennemuutokseen 1950-luvulla ja erityisesti 1960-luvulla ja 1970-luvun alussa sisältyi myös paljon sellaista, mikä oli yksilötasolla äärimmäisen haastavaa – ajatellaanpa vaikka valtavan laajaa siirtolaisuutta Suomesta Ruotsiin. Mutta koska talous kasvoi ja työttömyys oli alhaalla, muutokset jäsenettiin optimistisesta horisontista käsin muutoksiksi parempaan.

Ikäefekti, ikäpolviefekti, trendi

Muutokset voivat olla siis suhdanneluonteisia tai rakenneluonteisia. Toinenkin näkökohtani liittyy muutosten ajalliseen luonteeseen. ”Lyhyen historian” kantava teema on työelämän vaikeutuminen. Työelämä voi kuitenkin ”vaikeutua” monella tapaa. Tiedämme yksilöaineistoista, että ihmiset ovat tuottavimmillaan noin 40–50 vuoden iässä, ja monilla koulutetuilla on tuossa vaiheessa vielä paljon huomiota vaativia lapsia. Vaikka yhteiskunnan piirteet olisivat ennallaan, siirtyminen opintojen ja jatko-opintojen vaiheesta tuottavaan keski-ikään yllättää kiireisyydellään lähes kaikki, varsinkin kun lapset vievät kaiken vapaa-ajan. Jos siis

kysytään ihmisiltä ”oletteko kiireisempiä kuin ennen”, 40–50-vuotiaat todennäköisesti vastaavat myönteisesti, vaikka mitään kiirettä lisäävää trendiä ei olisi edes olemassa.

Toisaalta kysymys voi olla sukupolvien välisestä kohorttivaihtelusta, jonka ei senkään tarvitse olla trendinomaista. Eri kohorttien työmarkkina-asema voi olla erilainen ja työmarkkinatutkimus osoittaa, että suhdannevaiheen ”kirous” tai ”siunaus” säilyy kohorttia koskevana palkkaerona varsin pitkään. Sillä on siis väliä, astuuko työmarkkinoille laman vai nousukauden aikana. Mutta kahden kohortin kokemusero ei välttämättä tarkoita sitä, että sama muutos jatkuu vielä seuraavien kohorttien aikana. Jos laman aikana uransa aloittaneilta kysytään ”löysivätkö teitä vanhemmat työntekijäryhmät helpommin pysyvän työpaikan”, he vastaavat varmaankin myöntävästi, vaikka mitään jatkuvaa heikkenevää trendiä ei olisikaan.

Ikäefektit ja kohorttiefektit ovat siis luonteeltaan erilaisia. Varsinainen trendi on vielä asia erikseen ja se tarkoittaa sitä, että samankaltaisten ja samanikäisten työntekijöiden asema heikkenee jatkuvasti. Ikäefekti, kohorttiefekti ja trendi ovat loogisesti eri ilmiöitä. ”Lyhyen historian” ongelma on, että työelämän huononemisesta puhutaan ahdistavana kaikkia koskevana trendinä, eikä siinä eritellä tällaisia erilaisia loogisia mahdollisuuksia. Siksi tulkinnasta ja tunnelmasta tulee myös kovin synkkä. Vastakkaiset ilmiöt esitetään vain torjuntataisteluna. Lukija joutuu lukemaan Siltalan analyysiä synkkänä antiutopiana aina vain huonommaksi muuttuvasta palkansaajan asemasta. En tietysti väitä, että hänen haastatteluaineistoillaan olisi voinut identifioida suhdanteet, ikäefektit, kohorttiefektit ja trendit. Mutta tulkinnoissaan Siltala olisi voinut olla tietoisempi tällaisten mekanismien erilaisuudesta.

Pohjoismainen, manner-eurooppalainen ja pohjoisamerikkalainen kapitalismi

Historianäkemyksen yksioikoisuus tekee mielestäni tekstin myös epäsensitiiviseksi

kapitalismin diversiteetin suhteen. Aasian maat, USA, manner-Eurooppa ja Pohjoismaat eroavat toisistaan eivätkä kaikki ole matkalla kohti USA:n mallia. Monet pienet Euroopan maat ovat kohtalaisen hyvin onnistuneet yhdistämään globaalitaloudesta saatavan vaurauden pieniin lopullisen ostovoiman eroihin. Suomi, Ruotsi, Tanska ja Hollanti eivät ole mitään romahduksen kynnyksellä kamppailevia historian jäänteitä vaan elinkelpoisia ja poliittistaloudellisessa tasapainossa olevia menestystarinoita, jotka alinomaan äänestetään maailmanärkeen, oli kyse sitten elämän laadusta, koululaisten osaamisesta, lapsikuolleisuudesta tai jopa liiketoiminnan edellytyksistä.

Sitäpaitsi globalisaation suhde hyvinvointivaltioon, työehtosopimuksiin ja sosiaaliturvaan on historiallisesti myönteinen. Jos pitäisi selittää tilastollisesti julkisen sektorin kokoa jollain yhdellä ainoalla tilastollisella muuttujalla, talouden ”avoimuus” eli ulkomaankaupan bruttokansantuoteosuus osoittautuu kaikkein ratkaisevimmaksi: mitä ”globalisoituneempi” talous, sitä suurempi julkistalous.² Tälle ilmiölle on taloustieteellisessä tutkimuksessa myös esitetty selvä syy: talouden avoimuus merkitsee yleensä suurempaa alttiutta suhdannehäiriöille, jotka näkyvät yksilötasolla tulovirtojen vaihteluna. Tällöin syntyy poliittinen kysyntä sosiaaliturvalle ja hyvinvointivaltiolle.

Globaali taloushan on pienille maille suuri vaurauden lähde. Pohjoismaiden voima on siinä, että ne eivät ole milloinkaan sortuneet sisäänpäin katsovaan protektionismiin vaan ovat aina rohkeasti lähteneet hyödyntämään omia suhteellisia etujaan maailmankaupassa. Tämä ulospäin suuntautuminen on kuitenkin yhdistetty sisäiseen solidaarisuuteen, jota hyödyntäen tuloepävarmuutta on koetettu rajoittaa sosiaaliturvan, työttömyysturvan, tulonsiirtojen ja työehtosopimusten avulla.

Myös monet muut pohjoismaisten työmarkkinoiden solidaariset piirteet korreloivat maiden välisessä vertailussa voimakkaasti nimenomaan talouden ulkomaankauppaosuuden kanssa. Kuten Jonas Agell on osoittanut, talouden avoimuus selittää varsin selvästi sitä, miten korkea on vähim-

mäispalkka suhteessa keskimääräisiin palkkoihin, sekä sitä, mikä on ammattiyhdistysliikkeen voima ja miten keskittyneesti palkkaneuvotteluja käydään. Myös Agell selittää tämän lähtien liikkeelle pyrkimyksestä vähentää yksilökohtaisia riskejä pienissä ja suhdanneherkissä talouksissa, jotka keskimäärin hyötyvät globaalista työnjaosta.³

Mikä liikuttaa globaalia taloutta ja talouden riskejä?

Kun tekstin kehystarinana on koko ajan globaaleihin markkinoihin kuuluva muutos huonompaan, teksti jää myös ahdistavan avoimeksi sen suhteen, mikä historiaa liikuttaa. ”Pahat” voimat toimivat Siltalalla useimmiten kieliopillisessa passiivissa: mitä työntekijältä vaaditaan, miten häntä nöyrytetään. Mutta ei ole selvää, kuka nöyryyttää. Onko se pieni superkapitalistien luokka, vai olemmeko siinä mukana me kaikki? Globalisaatiota ja kilpailutaloutta kuljettavat nimittäin eteenpäin myös meidän kaikkien päätökset. Kun valitsemme edullisempia tavaroita ja palveluita, mekin kilpailutamme joidenkin suomalaisten ja ulkomaisten yritysten työntekijöitä juuri niillä tavoilla joita ”Lyhyessä historiassa” kuvataan. Ehkä jotakin USA:n superkapitalistiluokkaa lukuun ottamatta talouden globalisoinnista ei mielestäni voi hyvällä omalattunnolla kuvata jalojen köyhien ja ilkeiden pääomanomistajien välisenä taisteluna. Sellainen kultakautteen liittyvä meininki, jossa työntekijät häipyvät uimarannalle kun aurinko sattuu paistamaan (vrt. ”kultakausiluku”) ei olisi mukavaa Juha Siltalalle tai minullekaan, jos eläkesäätiömme olisi satunut sijoittamaan kyseisiin yrityksiin.

Tällä en tarkoita että Siltalakaan näkisi historian jotenkin yksioikoisesti hyvien ja pahojen välisenä luokkataisteluna. Mutta hän olisi voinut vähän tietoisemmin luonnehtia historian osapuolia ja käyttövoimia. Ottaakseni toisen esimerkin johon liittyy

2. Ks. esim. Dani Rodrik 'Why do more open economies have bigger governments?' *Journal of Political Economy*, vol. 106, 1998 (viite löytyy myös Siltalan viimeisestä luvusta).

3. Jonas Agell 'On the benefits of rigid labour markets', *Economic Journal* 109, 1999.

vielä makeampi paradoksi: Siltala näkee varmaankin aivan oikein omistusasumisen suunnattoman arvoisällön suomalaisten elämänpyrkimysten kannalta. Oma asunto on väikkynyt monien mielessä sellaisena sanktuaarina, joka vähentää riippuvuutta muista: omassa asunnossaan voi aina kököttää vaikka kuinka kaltoin muutoin kohdeltaisiin, ja jos on maksanut asuntolainansa, ei enää tarvitse nöyristellä työnantajalle. Mutta juuri tämä pyrkimys omistusasumisen suojaamiseen on luonut monia omistusasujien ongelmia. Raivokas kiinnipitäminen asuntolainojen avokätisestä verotuesta ennen lamaa mitä ilmeisimmin pahensi ylivelkaantumisen ongelmia ja johti monet kotitaloudet suorastaan konkurssiin, kun asuntojen hinnat sitten lähtivät laskuun. Ja koska verotuki tuhoaa normaalit vuokramarkkinat, se lisää omistusasuntojen hintavaihteluja ja altistaa ”ihan tavalliset” kotitaloudet suurille pääoma-arvojen heilahteluille.⁴

Läpikäyvä tunnelma määrää tulkintoja liikaa

Siltala haastaa teoksellaan yhteiskuntatieteen klassikot, ihan niin kuin pitääkin. Hän koettaa kuvata sekä kapitalismin objektiivisia muutoksia että näiden muutosten heijastumista ihmisten mielessä ja mielentilassa. Kuivakampi tieteellinen lähestymistapa ei yhdistäisi elämäkokemuksia ja todellisuutta niin kuin Juha Siltala, mutta se ei toisaalta yhtä helposti antaisi ajan hengen määrätä kokonaistunnelmaa ja kaikkien tulojen tulkintaa.

Osa Siltalankin esimerkeistä kertoo mielestäni nimittäin myös ihmisten voimasta ja luovuudesta. Ja jos ”otos” olisi ollut edustavampi, menestystarinat saattaisivat jopa hallita kokonaiskuvaa. Onhan Suomen kansantaloudessa ja erityisesti teollisuudessa tapahtunut viimeisen kymmenen vuoden aikana häkellyttävä työn tuottavuuden nousu. Se on ollut kansantaloudessa noin 3 prosenttiyksikköä vuositasolla ja päihittänyt paljon ihailun USA:n.

Monille Siltalan ilkkumille uusille johtamistavoille on niinikään myös järkevä perustansa tuotantotekniikoiden muutoksessa

eivätkä ne perustu välttämättä puhtaaseen kontrollinhaluun ja ihmisten tukahduttamisen pyrkimykseen. Ehkä tärkein rakenneuutos on tuotantotekniikoiden muuttuminen sellaisiksi, että yhden työntekijän suorituksen arvo on entistä riippuvaisempi muiden suorituksesta. Tämä näkyy mm. siinä, että teollisuudessa perinteisen yksilöllisen, suoran urakan osuus kaikista työtunneista on laskenut dramaattisesti. Tilalle ovat tulleet enenevästi ryhmäpalkkiojärjestelmät ja myös tulospalkat.⁵

Työntekijöiden yltyvä keskinäinen ”kontrolli” on tästä näkökulmasta järkevää liikkeenjohtoa. Jos yhteinen arvonlisä riippuu kaikkien panoksesta ratkaisevalla tavalla, yrityksen on järkevää lanseerata tulospalkkiojärjestelmä ja samalla siirtyä sellaiseen maisemakonttoriin, jossa kaikki näkevät toistensa puuhailut: näin porukka valvoo itse itseään ja jokaisen työkannustin on isompi kuin jos kaikki työskentelisivät omassa kopissaan. Tämä voidaan Siltalan tapaan nähdä kulttuurisena takaiskuna, mutta onko se ainoa tulkinta? Kaikenlaiset myönteiset me-henkiset joukkoliikkeet ja talkoot – joissa kaikki niinikään ”näkevät” muiden ponnistelun ja ponnistelevat siksi itsekkin – perustuvat varmaan osittain samoille ideoille.

Toisaalta yksi kipukohta varmaan syntyy siitä, että monet liikkeenjohdon suosimat uudet kannustamisen ja palkitsemisen opit on lainattu angloamerikkalaisesta kapitalismista, joka on kuitenkin luonteeltaan koko lailla toinen kuin suomalainen ja eurooppalainen. Amerikkalainen persoonaton, joustava ja liikkuvuuteen perustuva työelämä perustuu paljon suuremmassa määrin valvonnalle kuin eurooppalainen. Kun tutkijat ovat vertailleet työntekijöiden valvontaan uhrattuja investointeja, on yleensä havaittu se, että valvonta on amerikkalaisella työpaikalla moninkertaista eurooppalaisiin työpaikkoihin verrattuna.⁶ Eurooppalainen ja erityisesti pohjoismainen työnteko perustuu paljon enemmän luottamukseen ja yhteiseen moraaliin. Tällainen liikkeenjohdon muutos angloamerikkalaiseen suuntaan on ehkä monella työpaikalla koettu erityisen loukkaavana. Eli, kuten Juha Siltala oival-

tavasti kirjoittaa, monet korkean tason ammattilaiset eivät välttämättä työskentele parhaiten taloudellisten kannustinten ja ankarien valvontajärjestelmien alaisina. Väite on varmaankin erityisen totta tutkijoiden kohdalla ja heijastaa Siltalan omaa ammatinvalintaa, mutta sillä voi olla laajempaakin kantavuutta. Kun pakotetaan, ei ole mukavaa tehdä mitään hyvin, mutta jos saadaan itse valita suorituksen taso, tehdään pelkästä ylpeydestä ehkä enemmän työtä kuin minkään rahakannustimen perusteella. ”Pakotyöhön ei sielua sidota”, kirjoittaa Siltala napakasti (s. 438).

Samoja yleisiä tilastoja ja dokumentteja käyttäen voisi kuitenkin poliittisesti toisella tavalla asennoitua kirjoittaa täsmälleen päinvastaisen kuvauksen kultakaudesta, rautakaudesta ja uusien johtamismenetelmien ihanuudesta. Vaikka tunnen sympatiaa Juha Siltalan näkemystä kohtaan, niin ”Lyhyt historia” ei tarjoa mielestäni kovin hyviä diskurssin aseita niille, jotka halusivat puolustaa sitä maailmaa jota Siltalakin puolustaa. Jos uusliberaalisti suuntautunut kirjoittaja katselisi samaa aineistoa, jota Siltala on käyttänyt luonnehtiakseen siirtymää ”kultakaudesta” ”rautakautteen”, hän voisi kirjoittaa täsmälleen toisenlaisen tarinan: miten julkisen sektorin laajeneminen ja veroasteen nousu heikensi työmarkkinoiden toimintaa, miten ammattiyhdistysliike käytti voimaansa vastuuttomasti niin että tuottavuuden kasvu tyrehtyi ja jouduttiin monta kertaa hallitsemattomaan inflaatioon; miten korkea työllisyys oli vain väliaikaista koska se perustui julkisen työllisyyden jatkuvaan paisumiseen; ja miten inflaation nitistämisen ja työelämän joustavoittaminen on nostanut tuottavuutta, elintasoa ja yhteiskuntamoraalia. Myös monet tällaisten pamflettien kirjoittajat tuntevat varmaankin vilpittömästi olevansa Juha Siltalan kaltaisia yksinäisiä totuudenpuhujia, huutajia ja herättäjiä.

Taloustieteen kaksinaisrooli

Yksi ”Lyhyessä historiassa” tavan takaa toistuva teema on ”ekonomistien rooli” poliittisessa keskustelussa. Samoin kuin monet muut globaaliin turbokapitalismiin epäillen

suhtautuvat kirjoittajat, Juha Siltala näkee ekonomistit lähes ammattiluokkana kielteistä kehitystä ylläpitävänä voimana. Totta varmaan onkin, että poliittisen keskustelun ”ekonomistit” puolustavat monia sellaisia kehityskulkuja, jotka raatelevat ihmisten itsenäisyyden ja turvallisuuden pyrkimyksiä. Itsestänikin tuntuu usein siltä, että taloustieteen pääasiallinen yhteiskunnallinen käyttö on väärinkäyttöä. Mutta ongelmallista näin syntyvässä kokonaiskuvassa on se, että sieltä ei löydy minkäänlaista sijaa koko sille laajalle taloustieteilijöiden joukolle, joka tehokkaiden markkinoiden ja uusklassisen hyvinvointiteorian näkökulmasta puolustaa niitä instituutioita, jotka ovat vähentäneet palkansaajien ja vähävaraisten ihmisten riskejä ja alistaneet joitakin markkinoita kollektiivisen säätelyn alaiseksi.

Jos luodaan allardtmainen nelikenttä dikotomioista ”hyvinvointivaltion kannattaja – hyvinvointivaltion vastustaja” sekä ”globalisaation kannattaja – globalisaation vastustaja”, niin suuri osa suomalaisista keskustelijoista ja poliitikoista asettuu varmaankin ruutuihin, joissa kannatetaan toista ja vastustetaan toista. Siinä ruudussa, jossa kannatetaan molempia, on kuitenkin paljon merkittäviä taloustieteilijöitä – ja toisin kuin Juha Siltala kirjoittaa, monet heistä on viime vuosina palkittu jopa nobelilla! –, jotka nimenomaan näkevät sosiaaliturvan ja hyvinvointivaltion historiallisessa kohtalonyhteydessään, ja jotka eivät ole luopuneet poliittisesta pyrkimyksestä yhdistää toisiinsa globaalin turbokapitalismin sampo ja kommunitaarinen pyrkimys riskien vähentämiseen ja talouden poliittinen ja kollektiivinen ohjaus. Tällainen taloustiede on monissa yliopistossa Euroopassa ja USA:ssa mielestäni jopa hallitsevaa, ja sen suuria

4. Puhumattakaan tietysti siitä kummallisuudesta, että ne, jotka eivät omista asuntopääomaa eli vuokralaiset joutuvat verojärjestelmän kautta osallistumaan omistusasujien asumiskustannusten maksamiseen.

5. Olemme kuvanneet tulospalkan yleistymistä tästä näkökulmasta mm. raportissa Kenneth Snellman, Roope Uusitalo ja Juhana Vartiainen (2003) *Tulospalkkaus ja teollisuuden muuttuva palkanmuodostus*, Edita.

6. Joitakin näistä tutkimuksista on referoitu teoksessa Coen Teulings & Joop Hartog (1998) *Corporatism or competition?*, Cambridge University Press.

nimiä ovat esimerkiksi Joseph Stiglitz (jonka koko elämäntyö pyörii markkinoiden epätäydellisyyksien analyysin ja korjaamisen ympärillä), George Akerlof (joka on selittänyt eettisesti hyväksyttävää työmarkkinoiden näkökulmasta) sekä Amartya Sen (jonka ajattelun syvällisyys kokonaan transkendoi ”keynesiläisyyden” ja ”uusliberalismin” välisen jankutuksen). Tällainen komea lista saadaan jo pelkästään viime vuosien nobelisteista, ja jos tullaan lähemmäs meitä tavallisia kuolevaisia, listaa voisi jatkaa vaikka kuinka pitkälle: nämä ”ekonomistit” eivät ehkä figuroi suurten päivälehtien kirjoituksissa, mutta he ovat tutkimusmaailman taloustieteilijöille merkittäviä nimiä.

Oikea tieteellinen taloustiede ei nimittäin tarjoa ainuttakaan sellaista ajatuskehikkoa, joka jollain tavalla perustelisi luopumista humanistisista arvoista, turvallisuuden tavoittelusta, kohtuullisesta työajasta tai mistään muustakaan mille ihmiset antavat arvoa. Taloustiede on kiinnostunut siitä, toteuttaako talousjärjestelmä ihmisten preferenssejä, ja jos suomalaiset toivovat lyhyempää työaika ja alhaisempaa tulotasoa, talousjärjestelmä on kansantaloustieteen teorian näkökulmasta ”tehokas” nimenomaan silloin jos se kykenee tällaisen tasapainon toteuttamaan. Taloustieteellinen tehokkuus tarkoittaa siis jotakin aivan muuta kuin jatkuvasti kasvavia rahatuloja tai maksimaalista talouskasvua hyvän olon kustannuksella. Kansantalouden rationaalisen valinnan tiede eikä välttämättömyyksen lista.

Humanismi saa työvoiton

Heikkouksistaan huolimatta ”Lyhyt historia” ottaa lopultakin humanistisuudellaan työvoiton lukijasta. Siltalan tarinaa ei pidäkään lukea lopullisena suurena tarinana, mutta se on kuitenkin tärkeämpi kuin monet ”historian lopun” legendat jotka näkevät kylmän sodan loppumisen vain ”vapauden” ja ”demokratian” lineaarisena etenemisenä. Vaikka kommunismi ei ansaitse puolusteluja, emme ole ehkä vielä edes tajunneet sitä, miten myönteinen rooli sen asettamalla haasteella saattoi olla markkinataloudessa: koska vallankumouksen periaatteellinen

mahdollisuus oli olemassa, myös kapitalismista oli tehtävä edes jollain tavalla siedettävä kaikille osapuolille.

Myös kollaasimainen kovasti kärsineiden haastattelujen vyöry on lopulta vaikuttava ilmestys, oli edustavuuden laita miten tahansa. Siltalan sosiaaliraportti on kuin ”vasemman laidan” perinpohjainen ja paremmin kirjoitettu vastinpari niille aika rutiininomaisille raporteille, joita jatkuvasti syljetään poliittisen kentän oikealta laidalta ja joiden perustelut eivät yllä läheskään Siltalan tasolle. Siltala on subjektiivinen, mutta hän osaa myöntää sen aseistariisuvalla tavalla (s. 359).

Miksi juuri Siltala ja miksi juuri Suomi?

Jos koetan sijoittaa ”Lyhyen historian” omaan historiänkäsitykseeni, minusta on myös ilmeistä, että juuri Suomessa tuollainen teos olikin kirjoitettava. Suomi on aina ollut erityisen hyvä sopeutumaan kansantalouden kasvun edellyttämiin rakennemuutoksiin. Talouspolitiikassa on aina hanakasti haettu menestystä kansainvälisiltä markkinoilta eikä yleensä ole edes pyritty muutosten pehmentämiseen täystyöllisyyttä tukevalla suhdannepolitiikalla. ”Lyhyttä historiaa” tuskin olisi olemassa ilman lamaa, ja Suomen lama oli ainutkertaisen syvä kovin supisuomalaisista syistä.

Yhtä luontevaa on mielestäni myös se, että juuri Juha Siltalan ikäpolvesta nousee tämän prosessin kuvaaja. Häntä vanhempien suurten ikäluokkien tutkijat ovat mitä suurimmassa määrin jo niin turvallisissa asemassa, että rakennemuutos kohti epävarmempia työsuhteita ja kvasiliikkeenjohdoliselle taylorismille alistettua yliopistotyötä eivät enää ehkä ehdi ratkaisevasti muuttaa kokemusta oman elämänhankkeen onnistumisesta. Nuoremmat tutkijapolvet ovat omaksuneet epävarmemman maailman omiin tulevaisuuden odotuksiinsa, niin että yhtä suurta pettymystä ei ehkä edes pääse tapahtumaan. Juhan (ja siis myös minun) sukupolvi on elänyt murrosta niin, että myös omia odotuksia on jouduttu tarkistamaan. Nuoremmat sukupolvet eivät ehkä enää liikoja odotakaan. Väinö Linnaa mu-

kaellen: pätkätyöläisyyttä pahempaa ei ehkä ole tarjolla ja sitä jos ei pelkää niin mitä sitten enää tarvitsisi pelätä?

Juha Siltalan asiantuntemus koskee sekä uskonnollisuutta että talouselämää. En tiedä hänen tulevaisuudensuunnitelmistaan, mutta uskonto ja talous liitetään monissa viime aikojen kiinnostavimmissa yhteiskuntatieteellisissä teoksissa yhteen, erityisesti USA:n politiikkaa analysoitaessa. Historioitsijat Anatol Lieven ja Thomas Frank ovat analysoineet osuvasti USA:n konservatiivisia osavaltioita.⁷ Niille on viime vuosina ollut tyypillistä ääri-liberaalinen talouspolitiikka, joka on yhdistynyt fanaattiseen ja fundamentalistiseen kristillisyyteen. Kun julki-

sen vallan ja ammattiyhdistysten rippeetkin on karsittu taloudesta ja työelämästä, pyydyistä työsuhteista ei osata edes haaveilla ja yhteisöllisyyden ja turvallisuuden tarpeista saavat vastata vain Raamattu ja omassa kaapissa säilytettävät konetuliaseet, on Juha Siltalan pelkäämä kehityskulku ehkä loogisessa päätepisteessään. Yksipuolisuudessaankin ”Työelämän huonontumisen lyhyt historia” asettuu puolustamaan kestäviä arvojamme tällaisia kauhukuvia vastaan. ■

7. Anatol Lieven (2004) *America Right or Wrong. An Anatomy of American Nationalism*, Oxford University Press. Thomas Frank (2004) *What's the Matter with Kansas?* Metropolitan Books.